

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

04

ISSN 1801-1578 (elektronická verze)
ISSN 1801-6871 (tištěná verze)

vydání 04 / ročník 2006 / 28.2.2006

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Seminář ČSE a CES VŠEM k otázkám růstu, stability a konvergence české ekonomiky v letech 1996-2005

Příspěvek shrnuje hlavní poznatky z vystoupení pracovníků CES VŠEM na semináři konaném dne 14. února 2006.

V. Spěváček, M. Hájek, R. Vintrová (strana 1)

Podmínky podnikání v ČR v mezinárodním srovnání

Stat' shrnuje výsledky šetření Světové banky v projektu Doing Business v deseti klíčových oblastech podnikatelských aktivit zejména z hlediska jejich administrativní a finanční zátěže. Výsledky jsou prezentovány na pozadí významu a faktorů kvality regulace v rámci EU.

A. Kadeřábková (strana 3)

Seminář ČSE a CES VŠEM k otázkám růstu, stability a konvergence české ekonomiky v letech 1996-2005

1. Růst a stabilita

(Vojtěch Spěváček)

Růstová výkonnost byla zkoumána ve dvou různých periodách (1996-2000 a 2001-2005) na základě širšího spektra ukazatelů (HDP, ukazatele reálného důchodu a ukazatele užití HDP). Podle **reálného růstu HDP** v letech 1996-2000 (průměrný roční růst 1,5 %) byla ČR nejpomaleji rostoucí zemí v rámci EU-25. V dalším pětiletí (2001-2005) se růstová dynamika zvýšila na 3,4 % a ČR se dostalo na 8. místo (spolu se Slovinskem). V roce 2005 se předpokládá růst HDP kolem 5 % a ČR se posunuje na 5. místo (za pobaltské republiky a Slovensko). Na zrychlení ekonomického růstu v letech 2001-2005 pozitivně působila řada faktorů jako restrukturalizace ekonomiky, urychlená silným přílivem přímých zahraničních investic při rostoucím významu podniků pod zahraniční kontrolou, rychlý růst domácích investic a exportu, vstup do EU, konsolidace bankovního sektoru a prorůstová hospodářská politika.

Jako **alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti** byly posuzovány ukazatele reálného důchodu, které berou v úvahu změny směnných relací v zahraničním obchodě (T/T) i procesy rozdělování důchodu mezi ČR a světem. Jde o ukazatele reálného hrubého domácího důchodu (zahrnuje vliv změn T/T), reálného hrubého národního důchodu (vliv změn T/T a salda prvotních důchodů se zahraničím) a reálného hrubého disponibilního důchodu (vliv změn T/T a salda prvotních a druhotných důchodů se světem).

Ukazatele reálného důchodu ukazují příznivější výsledky než tradičně používaný ukazatel HDP. Reálný hrubý domácí důchod rostl v období 1996-2004 o 0,9 procentního bodu (p.b.) rychleji než HDP (3,0 % proti 2,1 %) a umožnil tak předstih domácího užití (spotřeba a investice) před růstem HDP, aniž by se zhoršovala makroekonomická rovnováha. V důsledku narůstajícího odlivu prvotních důchodů do zahraničí byl ve stejném období reálný růst hrubého národního důchodu (bez vlivu směnných relací) o 0,5 p.b. nižší než reálný růst HDP. S vlivem změn T/T však reálný hrubý národní důchod rostl rychleji než HDP (2,5 % průměrně ročně). Vzhledem k poměrně malému vlivu salda druhotných důchodů (běžných transferů) se světem se růst reálného hrubého národního disponibilního důchodu příliš nelišil od růstu reálného hrubého národního důchodu. Situace se však mění v roce 2005, kdy v důsledku silného růstu cen ropy a dalších surovin dochází ke zhoršení směnných relací a reálný hrubý domácí důchod roste značně pomaleji než HDP. To má důsledky i pro růst domácí poptávky (konečná spotřeba a investice), jejíž reálný růst závisí na vývoji reálných důchodů. Rozdílný vývoj souhrnných makroekonomických ukazatelů má reálné dopady na ekonomiku a měl by být brán v úvahu i při tvorbě hospodářské politiky.

Vývoj poptávky má rozhodující vliv na růstovou výkonnost v krátkém období. Poměrně značné výkyvy ve vývoji jednotlivých složek poptávky se odrazily v prudších změnách HDP. V období 1996-2004 domácí konečná poptávka (konečná spotřeba a investice) předstihovala růst HDP o 0,5 p.b. (2,6 % proti 2,1 %). V letech 2004 a 2005

začíná domácí užití HDP zaostávat za růstem HDP. Příspěvek hlavních složek poptávky k růstu HDP ukazuje rozhodující vliv domácí poptávky na růst HDP až do roku 2003. Vliv zahraničního obchodu byl v letech 1996-2003 převážně záporný. Teprve v roce 2004 a zejména pak v roce 2005 se situace mění a zahraniční obchod začíná být tahounem české ekonomiky.

Relativně rychlý růst české ekonomiky v letech 2001-2005 byl doprovázen protichůdnými tendencemi v oblasti **makroekonomické rovnováhy**. Pozitivní vývoj se projevil v zahraničním obchodě, kde se schodek výkonové bilance výrazně snížil a v roce 2005 přešla obchodní bilance do přebytku. Na běžném účtu platební bilance byl však snižující se deficit obchodní bilance kompenzován rostoucím schodkem bilance výnosů jako důsledek rostoucích reinvestovaných a repatriovaných zisků. Teprve v roce 2005 se začíná projevovat pozitivní vliv zahraničního obchodu a schodek běžného účtu klesá pod 3 % HDP. Na straně domácí ekonomiky byla základní příčinou deficitu běžného účtu záporná mezera mezi národními úsporami a domácími investicemi. Dlouhodobě klesala míra úspor i míra investic. Z hlediska základních institucionálních sektorů ekonomiky k nepříznivému vývoji úspor docházelo v sektoru domácností a vládních institucí.

2. Zdroje ekonomického růstu

(Mojmír Hájek)

Zdroji ekonomického růstu jsou práce (počet zaměstnaných osob), kapitál (zásoba kapitálu počítaná ve stálých cenách) a souhrnná produktivita faktorů (SPF, resp. technický pokrok v širokém slova smyslu). Příspěvek jednotlivých faktorů k růstu vychází z metody růstového účetnictví. SPF při praktickém výpočtu představuje reziduál a je zjištěna jako rozdíl mezi tempem růstu produktu a součtem vážených temp růstu zaměstnanosti a kapitálu. Na straně nabídky se růst HDP v České republice v rozhodující míře (z více než 70 %) opíral o růst souhrnné produktivity faktorů. V období 1992-1998 rostla SPF průměrně ročně o 0,7 % a zajišťovala růst reálného HDP z 50 %. V letech 1999-2004 se růst SPF zrychlil na 2,2 % a zvýšil se i její podíl na růstu HDP (téměř na 80 %).

Zrychlení růstu **souhrnné produktivity faktorů** v letech 2000-2004 bylo výsledkem zrychlení růstu SPF, tj. působily kvalitativní faktory, které se ovšem mění pomalu a jejich efekt se často dostavuje až s určitým zpožděním. Významný byl především masivní příliv přímých zahraničních investic, který kulminoval v letech 1999-2002. Ten přispěl k realizaci inovací, včetně ICT, a tím ke zvýšení konkurenceschopnosti české ekonomiky, jak o tom svědčí rovněž expanze vývozu s nadprůměrným růstem vývozu strojů a dopravních zařízení. Ostatní kvalitativní faktory jako podíl hrubých výdajů na výzkum a vývoj na HDP, kvalita lidských zdrojů či institucionální faktory se měnily pozvolna a nedosahovaly průměrné úrovně EU. V důsledku rozšiřování podniků pod zahraniční kontrolou a tlaku bank na úvěrované podniky vzrůstá však zájem o výzkum a vývoj i o růst kvalifikace nejen u zahraničních firem, ale i u českých firem, které čelí tvrdé konkurenci. Pokud jde o vzdělání, vykazuje ČR ve srovnání s EU-15 nepříznivou situaci v oblasti terciár-

ního vzdělání. Má ovšem ze všech zemí EU nejvyšší podíl obyvatelstva se středním vzděláním (75–77 %). Některé studie přikládají velkou váhu právě podílu obyvatelstva se středním vzděláním jako základu dalšího kvalitativního rozvoje. Brzdící faktory je možné spatřovat v kvalitě správy a efektivnosti podniků a trhů. Česká republika vykazuje podle charakteristik institucionální kvality v rámci EU-25 nepříznivé výsledky v obou těchto složkách. Poněkud příznivější hodnocení existuje v oblasti efektivnosti trhů práce.

Zaměstnanost v České republice dlouhodobě klesala (v období 1992–2004 průměrně ročně o 0,6 %), zásoba kapitálu se ve stejném období zvyšovala ročně o 2,4 % (tedy rychleji než HDP) a kapitálový koeficient dlouhodobě rostl.

Analýza šesti národohospodářských odvětví ukázala, že na zrychlení růstu makroekonomické SPF se podílel především průmysl, dále ostatní služby a doprava a spoje. Zrychlení růstu SPF bylo v průmyslu velmi výrazné (4 % v letech 1999–2004 proti 0,9 % v období 1992–1998).

V letech 1996–2004 bylo průměrné roční tempo růstu SPF v ČR dvakrát rychlejší než v EU-15 (1,5 % versus 0,7 %). V období 2000–2004 byl předstih růstu SPF v ČR před EU-15 opět velmi výrazný (2,3 % v ČR proti 0,5 % v EU-15). Počínaje rokem 1999 dochází v ČR ke konvergenci SPF k úrovni EU-15 s akcelerací v letech 2003 a 2004. Její úroveň dosáhla v ČR 63 % úrovně EU-15 v roce 2004 ve srovnání s 59 % v roce 1995 a s 57 % v roce 1998.

3. Konvergence české ekonomiky

(Růžena Vintrová)

Po překonání obtíží 90. let, spojených se zásadní restrukturalizací výrobní základny při reorientaci na západní trhy a komplikovaným institucionálním přizpůsobováním při přechodu k tržní ekonomice, probíhá **reálná konvergence** české ekonomiky k EU v současné dekádě rychlým tempem. Mezera v ekonomické úrovni, která se v transformační krizi na počátku 90. let silně prohloubila a v důsledku vleklé recese druhé poloviny 90. let dále přetrvávala, se v letech 2001–2005 výrazně zúžila. Jestliže v roce 2000 dosahoval HDP na obyvatele v paritě kupní síly 64 % úrovně EU-25, v roce 2005 se zvýšil zhruba na 73 %.

Analýzy, omezené výhradně na tempa růstu HDP ve stálých cenách, postup konvergence nevystihují. Například ve studii OECD „Going for Growth“ se uvádí, že růst HDP na obyvatele nebyl v posledních letech v ČR dostatečně vysoký na to, aby umožnil významné dohánění v úrovni důchodu. To je zavádějící tvrzení, které je v naprostém rozporu s fakty, neboť naopak v posledním pětiletí pokročilo v České republice přibližování k ekonomické úrovni EU nejvíce ze zemí středoevropské pětky. Relace ekonomické úrovně, měřená HDP na obyvatele v paritě kupní síly (PPS), se v období 2001–2005 přiblížila k EU-25 o 9 p.b., zatímco mezera v ekonomické úrovni Slovenska, vykazujícího rychlejší tempa růstu HDP, činila jen necelých 7 p.b.

Postup konvergence je v ČR rychlejší, než by odpovídalo vykazovanému předstihu v tempech ekonomického růstu, měřených standardním ukazatelem HDP. Je to dáno vývojem kvalitativních faktorů, které se projevují při porovnávání ekonomických úrovní v běžných paritách kupní síly, avšak nejsou plně zachyceny v tempech růstu HDP ve stálých cenách. V ČR na urychlené vyrovnávání ekonomické úrovně působil kromě předstihu v tempech růstu

HDP též příznivý vývoj směnných relací při obchodování se zahraničím. Tento jev se potvrzuje rovněž ve vývoji reálného důchodu, jehož růst patří v České republice v současné dekádě k nejrychlejším v rámci středoevropských nových členských zemí EU. Obraz o relacích ekonomického růstu mezi jednotlivými novými členskými zeměmi EU se tak odlišuje od běžných hodnocení.

Souběžně s reálnou konvergencí postupuje **konvergence nominální**. Sblíží se cenové hladiny, míry inflace, úrokové míry a při přetrvávajícím velkém odstupe i mzdové úrovně. Odchylna cenové úrovně od průměru zemí EU-25 je v ČR větší, než odpovídá pozorované závislosti mezi ekonomikou a cenovou úrovní v podmínkách evropských zemí. V roce 2005 dosáhla cenová úroveň celkového HDP v poměru k EU-25 necelých 58 % (relace cenové hladiny spotřeby domácností byla mírně vyšší).

Česká republika je výrazně nízkoinflační zemí. Míra inflace měřená harmonizovaným cenovým indexem se zde v posledních letech nacházela dokonce výrazně pod průměrem zemí EU-25 i zemí eurozóny a nesplňovala „zdola“ podmínku cenové stability ECB, podle které má být inflace „pod, ale blízko 2 %“ (průměrná roční míra v letech 2002–2005 činila v ČR 1,4 %, v EU-25 2,1 % a v EU-12 2,2 %). Takto nízká míra inflace nepokrývá skryté kvalitativní změny a vzniká neúměrný tlak na zhodnocování měnového kurzu, který postihuje jednostranně exportéry, zatímco inflace se rozkládá rovnoměrně v celé ekonomice.

Základní aktuální otázkou nominální konvergence je stanovení termínu přijetí eura a výše měnového kurzu, s nimiž ČR vstoupí do eurozóny. Jde přitom nejen o splnění mastrichtských kritérií, která zajišťují stabilitu společné měny, ale i o to, aby takovýto krok co nejvíce podpořil přibližování reálné ekonomické úrovně. V této souvislosti by měly být studovány zkušenosti méně ekonomicky vyspělých zemí, které již přijaly euro (zejména zkušenosti Portugalska, které od vstupu do eurozóny prodělává rychlou divergenci ekonomické úrovně v relaci k EU-25).

Vzhledem k nízké mzdové úrovni a nízké úrovni celkových pracovních nákladů, dosahujících v nominálním vyjádření méně než třetinu průměrné úrovně v zemích EU-15, patří česká ekonomika k nákladově a cenově konkurenceschopným zemím. I při postupném zvyšování jednotkových pracovních nákladů zůstává jejich úroveň v poměru k vyspělým zemím EU nízká. Jednotkové pracovní náklady, měřené k celkovému HDP, se nacházejí pod polovinou průměrné úrovně v zemích EU-25. Jsou přitom o něco nižší než v Maďarsku, kde mírně přesahují polovinu, zatímco na Slovensku, v Polsku a v pobaltských zemích nedosahují ani 40 % průměru zemí EU-25.

V perspektivě lze očekávat pokračující přibližování ekonomické úrovně k průměru zemí EU-25. ČR jako celek již v nejbližších 2 letech pravděpodobně překročí relaci 75 %, stanovenou jako hranice pro podporu ze strukturálních fondů EU. Vyrovnání ekonomické úrovně s EU-25 v roce 2013, předpokládané ve Strategii hospodářského růstu, je však silně ambiciózním cílem, jehož splnění je vysoce nepravděpodobné. Vzhledem k tomu, že se ČR v roce 2005 dostala do střední třetiny žebříčku zemí EU a má vysokou konvergenční dynamiku, lze při zachování dosaďadního tempa v postupu reálné konvergence očekávat, že se v dohledné době vyrovná s pozicí Řecka, Kypru a Slovinska. Rozhodující bude, nakolik se podaří zvládnout přechod od cenové konkurenceschopnosti k lepšímu využívání kvalitativně založených konkurenčních výhod.

Podmínky podnikání v ČR v mezinárodním srovnání

Podmínky podnikání významně ovlivňují realizaci a výkonnost podnikatelských aktivit a tím i celkovou ekonomickou výkonnost. Hodnocení jejich kvality přispívají k identifikaci dopadů regulace podnikání na ekonomické a sociální charakteristiky výkonnosti a potřebnosti realizace souvisejících reforem. Lepší hodnocení podmínek podnikání přitom neznamená absenci regulace. Mnohdy například vytvoření odpovídajícího informačního systému či zajištění vymahatelnosti práv zúčastněných subjektů vyžaduje propracovaný regulační rámec i nemalé náklady. Nicméně v zemích s příznivými podmínkami podnikání představuje regulace menší administrativní a finanční zátěž pro podniky a usnadňuje jejich fungování. Pro hodnocení pozice České republiky (ve srovnání se Slovenskem) jsou prezentovány výsledky šetření Světové banky (WB) za rok 2005 realizovaného v rámci projektu *Doing Business* (blíže viz Kadeřábková, Šmejkal 2005). Projekt hodnotí podmínky podnikání ve 155 zemích včetně 22 členských zemí Evropské unie (bez Lucemburska, Kypru a Malty), a to zejména podle charakteristik regulační zátěže a jejich dopadů. Rozsah sledovaných ukazatelů se postupně rozšiřuje. Aktuálně je sledováno deset ukazatelů podmínek podnikání, tj. vznik a zánik podniku, udělování povolení, vynutitelnost plnění smluv, ochranu investorů, registraci vlastnictví, získávání úvěru, přijímání a propouštění pracovníků, zahraniční obchodování, platbu daní.

1. Faktory a význam kvality regulace

V souhrnném srovnání podle pořadí jednotlivých ukazatelů podmínek podnikání na základě šetření WB lze identifikovat slabá a silná místa členských zemí EU v rámci celkového souboru (viz tabulka 1). Z nových členských zemí EU se nejlépe umístily pobaltské země, zejména Litva a Estonsko, z původních členských zemí naopak nejvíce zaostává Itálie a zejména Řecko. Mezi členskými zeměmi přetrvávají mnohdy velmi výrazné rozdíly v podmínkách podnikání (kvalitě regulace). Ani mezi původními členskými zeměmi nelze v tomto ohledu zatím sledovat výraznější sblížení. V průměru je pozice zemí EU v širším mezinárodním srovnání jednoznačně nejhorší v případě regulace zaměstnanosti. Druhá nejhorší je pozice EU v podmínkách platby daní s relativně vysokými daňovými sazbami. Výraznějším problémovým místem je dále nízká ochrana investorů a registrace majetku. Naopak nejlepší jsou výsledky EU v případě podmínek zahraničního obchodu a podmínek zahájení a ukončení podnikání.

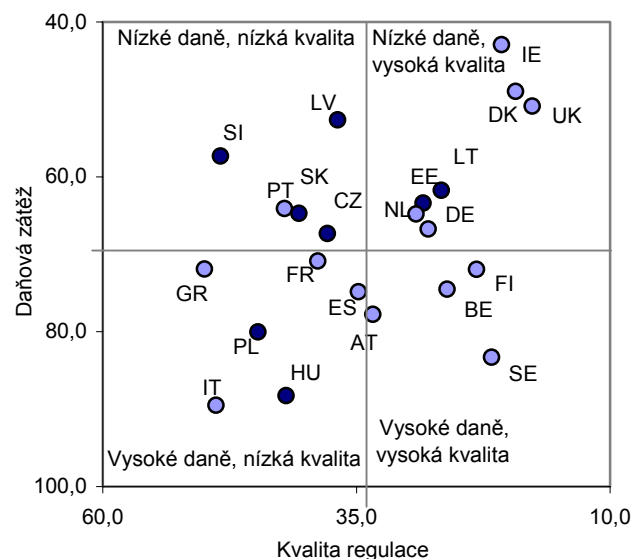
Tabulka 1: Pořadí zemí podle ukazatelů podmínek podnikání (rok 2005)

	Slovensko	Česká republika
Celkové pořadí	37	41
(1) Zahájení podnikání	48	77
(2) Udělování povolení	40	87
(3) Regulace zaměstnanosti	74	60
(4) Registrace vlastnictví	6	57
(5) Získávání úvěru	46	13
(6) Ochrana investorů	115	58
(7) Platba daní	69	70
(8) Zahraniční obchod	60	24
(9) Vynutitelnost smluv	81	21
(10) Ukončení podnikání	93	121

Poznámka: Pořadí ze 155 zemí.
 Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Následující srovnání ukazuje vztahy mezi kvalitou podmínek podnikání (jako alternativním ukazatelem institucionální kvality) a dalšími ekonomickými a mimoekonomickými ukazateli. První vztah ukazuje, do jaké míry úroveň přerozdělování odpovídá kvalitě podmínek podnikání jako veřejné služby (viz obrázek 1). Průměrné hodnoty obou ukazatelů pro EU-22 vydělují čtyři skupiny zemí. Nejlepší je situace v případě nízké daňové zátěže a současně vysoké kvality podmínek podnikání, což je zejména případ Irska, Dánska a Velké Británie. Příznivě je možno hodnotit i pozice zemí, kde je sice daňová zátěž vysoká, nicméně vysoká je i kvalita podmínek podnikání. To je zejména případ Švédska a Finska. Vysoká úroveň institucionální kvality ve spojení s nízkou intenzitou státních zásahů (viz níže) navíc příznivě ovlivňuje efektivnost nakládání s veřejnými prostředky (pokud společnost upřednostňuje vyšší míru přerozdělování).

Obrázek 1: Vztah daňové zátěže a kvality podmínek podnikání (v %)

Poznámka: Percentily pořadí v celkovém souboru zemí. Daňová zátěž vyjádřena průměrem dvou ukazatelů (ušší daňové zátěže a nákladů přijímání pracovníků).

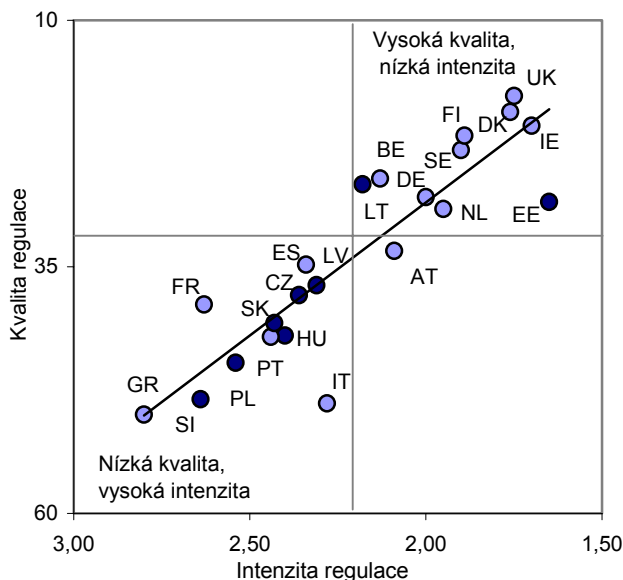
Pramen: WB (2005), vlastní propočty.

Ve třetí skupině zemí je nízká daňová zátěž provázána nízkou kvalitou regulace, která ovšem může ve skutečnosti přinášet dodatečné nákladové zatížení, např. z důvodu dlouhých čekacích lhůt, procedurální náročnosti, vysokých správních poplatků, korupčních pobídek. Do této skupiny patří zejména Slovensko, Portugalsko a také Česká republika. V jejich případě by se reformy měly především zaměřit na zlepšení institucionální kvality než na pokles daní. Nízká úroveň kvality regulace však ve spojení s vyšší intenzitou státních zásahů nepříznivě ovlivňuje efektivnost vynakládaných veřejných zdrojů, míra přerozdělování by tedy měla být co nejnižší. Poslední skupina je v nejhorší situaci, protože kombinuje vysokou daňovou zátěž s nízkou kvalitou podmínek podnikání, a to zejména v případě Itálie, Řecka, Maďarska a Polska. Vyšší daňové zatížení může být také spojeno s lepší nabídkou jiných veřejných služeb namísto kvality regulace. Otázkou však je, zda neefektivní regulační systém tuto nabídku neprodražuje. Je však nutno upozornit, že význam lepší kvality regulace jako příznivé podmínky podni-

kání může v ekonomicky méně vyspělých zemích snižovat jejich výraznější zaostávání, např. v kvalitě fyzické infrastruktury a služeb.

Druhý vztah porovnává kvalitu regulace a její intenzitu vyjádřenou indexem ekonomické svobody (viz obrázek 2). Vztah je záporný a velmi silný, korelační koeficient dosahuje hodnoty 0,89 a téměř 80 % rozdílů mezi zeměmi v kvalitě podmínek podnikání lze objasnit rozdíly v intenzitě regulace. Ekonomicky svobodnější země tedy také většinou vykazují vyšší kvalitu regulace, resp. příznivější podmínky podnikání – menší rozsah regulace je spojen s její vyšší kvalitou. To může být objasněno vyšší efektivností (omezených) veřejných regulačních mechanismů, resp. výraznější úlohou (efektivnějších) soukromých řešení tržních selhání. Současně je možno předpokládat, že v zemích s omezeným rozsahem regulace je při jejím zavádění kladen větší důraz na kvalitu a efektivnost, resp. tato kvalita je snadněji kontrolována a vynucována díky větší transparentnosti regulačních zásahů. Naopak v zemích s výraznější intenzitou zásahů je kvalita a efektivnost regulace věnována menší pozornost, resp. její vynucení je nákladnější a náročnější.

Obrázek 2: Vztah intenzity regulace a kvality podmínek podnikání (v %)

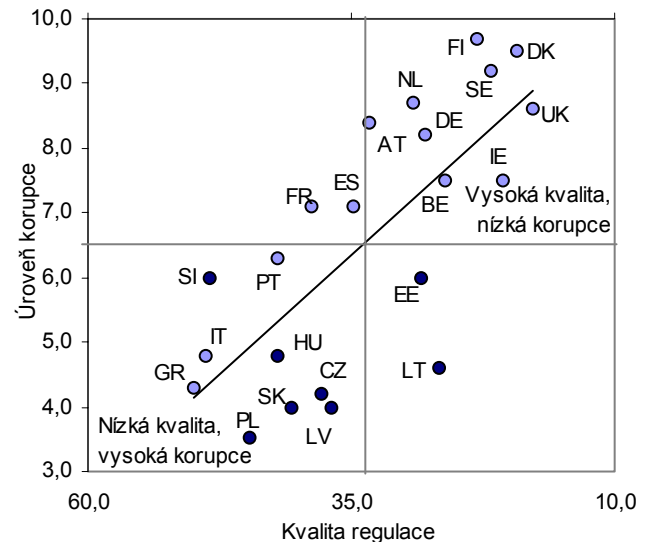

Pramen: Heritage Foundation (2005), WB (2005), vlastní propočty.

Třetí vztah zahrnuje kvalitu podmínek podnikání a úroveň korupčnosti prostředí. Obecně je možno předpokládat, že horší kvalita podmínek podnikání je spojena s vyšší úrovní korupce (viz obrázek 3). Vztah mezi oběma ukazateli je opět velmi silný a záporný (korelační koeficient dosahuje hodnoty 0,73, více než polovina rozdílů mezi zeměmi v úrovni korupce je objasněna rozdíly v kvalitě regulace, resp. v časové náročnosti absolvovaných procedur). K zemím s nízkou kvalitou regulace a vysokou úrovní korupce patří spolu s většinou nových členských zemí i Česká republika. Část vyspělejších členů EU se srovnatelně nízkou úrovní kvality podmínek podnikání však vykazují nižší korupčnost prostředí (Portugalsko, Fran-

cie, Španělsko), naopak Estonsko a Litva se při vyšší úrovni kvality regulace potýkají s vyšší korupcí. Tato specifika naznačují rozdíly v efektivnosti vynucení regulace, resp. ve schopnosti zabránit jejímu zneužití ve formě korupčních praktik. Nízká kvalita regulace může představovat pro podnikatele nadměrnou zátěž, nicméně účinné kontrolní mechanismy jsou schopny bránit jejím korupčním projevům.

Obrázek 3: Vztah kvality podmínek podnikání (v %) a úrovně korupce (CPI)

Pramen: WB (2005), TI (2005), vlastní propočty.

2. Hodnocení podmínek podnikání v České republice

Souhrnné hodnocení jednotlivých podmínek podnikání a jejich složek pro Českou republiku je doplněno o srovnání se Slovenskem a průměrem EU-22. V případě podmínek **zahájení podnikání** v ČR (77. místo) je problémem zejména zátěž vysokého počtu procedur a dnů a také poměrně velké nároky na minimální kapitálový vklad. Poměrně nízké jsou (přímé) finanční náklady zahájení podnikání. Administrativní zátěž by měla být postupně snižována zjednodušením zápisu do obchodního rejstříku a zřízením centrálních registračních míst pro podnikatele s možností elektronických podání formulářů. Propojení informačního systému orgánů veřejné správy umožní pouze jednorázové poskytování informací ze strany podnikatelů. Výraznější systémové snížení administrativní náročnosti zahájení podnikání vyžaduje zejména omezení role soudů a notářského ověřování v procesu registrace podniku. Nejde tedy pouze o formální a technické zjednodušení prováděných procedur a tím urychlení registrace procesu, ale i o jeho přeměnu na výhradně administrativní proces.

Tabulka 2: Zahájení podnikání

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU
počet procedur	10	50,6	8	28,7	3 DK, SE, FI
počet dnů	40	54,5	28	31,5	5 DK
náklady	9,5	24,0	8,9	22,7	0 DK
kapitálový vklad	39	59,7	46	52,9	0 FR, IE, UK

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

¹ Je proto např. vhodné u zemí s podobnou úrovní regulace podmínek podnikání brát v úvahu i další charakteristiky kvality veřejných služeb, které je možno přiblížit např. ekonomickou úrovní (jako aproximace kvality infrastruktury) či střední délkou života (jako aproximace kvality života).

V případě podmínek **udělování povolení** ve stavebnictví v ČR (87. místo) představuje výrazně nejhorší zátěž počet procedur v kombinaci s vysokou časovou náročností, naopak náklady povolovacího řízení patří k nejnižším. Vysoká administrativní zátěž však ve skutečnosti přípravu stavby značně prodražuje. Největším problémem je příprava podání žádosti o územní a stavební povolení s nutností získání souhlasu všech dotčených orgánů státní správy a majitelů rozvodných sítí. Částečnou úlevu přináší od roku 2006 nový správní řád, větší změny má však přinést až nový stavební zákon, který by měl od roku 2007 ve větší míře umožnit sloučení územního a stavebního řízení, stanovit pevné lhůty pro všechny typy řízení a povolit realizaci širšího okruhu staveb pouze na ohlášení.

Tabulka 3: Udělování povolení

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
počet procedur	31	95,9	16	36,7	7	DK
počet dnů	245	70,6	191	46,2	56	FI
náklady	16,1	2,0	81,5	26,0	16,1	CZ

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Podmínky **regulace zaměstnanosti** v ČR (60. místo) patří v rámci EU v průměru k nejméně zatěžujícím. Rigidita regulace je nejsilnější při přijímání pracovníků, slabší v případě propouštění a nejmenší v případě rigidity pracovní doby. Náklady zaměstnanosti jsou velmi vysoké při přijímání pracovníků, zejména v důsledku odvodů zaměstnavatelů, výrazně mírnější jsou náklady propouštění. Přes silné výhrady zaměstnavatelů k nové podobě zákona práce z důvodu přetrvávající rigidity regulace ve prospěch ochrany zaměstnanců jsou jejím největším problémem spíše přetrvávající vysoké náklady přijímání, které navíc nevyrazněji postihují poptávku po problémových skupinách na trhu práce. Demotivační systém sociálních dávek zároveň nepříznivě ovlivňuje nabídku práce, zejména u nízkopříjmových skupin.

Tabulka 4: Regulace zaměstnanosti

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
rigidita přijímání	33	40,5	36	46,0	11	BE, DK, HU, PL, AT
rigidita hodin	20	8,4	37	50,0	10	BE, DK, UK
rigidita propouštění	20	22,8	62	46,5	20	UK, CZ
náklady přijímání	37	97,4	27,2	75,2	0,7	DK
náklady propouštění	21,6	27,2	38,5	44,9	12,9	SK

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Podmínky **registrace vlastnictví** v ČR (57. místo) jsou problematické zejména u časové náročnosti, zatímco počet procedur a náklady jsou spíše nízké. Důvodem jsou především dlouhé lhůty zapisování vkladů do katastru nemovitostí (zvláště v Praze). Problém představuje také skutečnost, že samotný zápis v katastru neposkytuje nevyvrátitelnou jistotu důkazu o existenci vlastnictví. Získání takové jistoty proto mnohdy vyžaduje soukromá šetření historie nemovitosti a dodatečné smluvní pojistky

jejího převodu a tím i vyšší náklady. Nepochybně by další zlepšení technického a personálního vybavení katastrálních úřadů (i s podporou vyšších správních poplatků) mohlo přispět ke snížení časové náročnosti zapisování vkladů. Otázkou je prostor pro zjednodušení požadovaných podkladů a tím i snížení lhůt pro povolení vkladu při problému přetrvávajících důsledků nízké úrovně registrace vlastnictví před rokem 1989 a zčásti i na počátku 90. let.

Tabulka 5: Registrace vlastnictví

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
počet procedur	4	15,7	5	31,5	1	SE
počet dnů	123	83,5	72	44,5	2	NL
náklady	3	27,6	4,8	40,6	0,1	SK

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

V případě podmínek **získávání úvěru** v ČR (13. místo) je pozice poměrně příznivá jak v rozsahu a kvalitě úvěrových informací, tak v intenzitě ochrany věřitelů. V uvedených oblastech došlo k výrazným zlepšením oproti situaci v 90. letech. Díky kvalitní právní úpravě patří zástavní právo k nejjistějším způsobům zajištění pohledávky. Kvalita úvěrových informací je vysoká a míra pokrytí populace i rozsah informací se postupně zvyšují. Jejich vypovídací hodnotu posílilo i nově zavedené propojení bankovního a nebankovního registru.

Tabulka 6: Získávání úvěru

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
práva věřitelů	6	20,2	6	31,0	10	UK
úvěrové informace	5	11,0	5	18,9	6	AT, DE, ES, IT, LT, UK
soukromý registr	37,9	18,3	32,6	21,1	100	IE, SE

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

V oblasti **ochrany investorů** v ČR (58. místo) je situace značně nevyrovnaná. Nejhuře je hodnocena otevřenost a průhlednost transakcí, naopak velmi dobře zajištění odpovědnosti manažerů a nejlépe možnost žaloby akcionářů proti členům statutárního orgánu.

Tabulka 7: Ochrana investorů

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
index otevřenosti	2	82,6	5	44,8	10	UK, FR
index odpovědnosti	5	29,8	5	41,1	8	SI
index žalovatelnosti	8	7,6	6	31,5	9	IE

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Význam a faktický dopad příznivé úrovně odpovědnosti a žalovatelnosti za zneužití svěřených zdrojů pro soukromý prospěch však výrazně snižuje samotná nízká úroveň informační otevřenosti. Problémem je skutečnost, že formální úprava ochrany práv investorů sice existuje, avšak v řadě případů není na standardní úrovni. Vymahatelnost a účinn

nost ochrany investorů oslabuje nepřehlednost v důsledku častých novelizací a beztrestného nedodržování informačních povinností, neefektivnosti procesních nástrojů daných minoritním investorům, jakož i neexistence účinných nástrojů proti zneužívání hospodářské moci majoritními vlastníky.

V případě podmínek **plateb daní** v ČR (70. místo) představuje výrazně nejhorší zátěž časová náročnost, naopak počet daňových procedur je poměrně nízký a daňová zátěž patří v rámci EU spíše k mírnějším. Největší reformní výzvu proto představuje především zjednodušení a zpřehlednění daňové soustavy a zlepšení kvality práce správců daně. V cílové podobě by daňová správa měla minimálně zatěžovat poplatníka a zvýšit komfort plnění jeho daňových povinností. Klíčovou otázkou však zůstává postup zjednodušení samotné daňové soustavy, která by výrazně snížila nároky na plnění stanovených povinností. V případě daňové zátěže je spíše namísto otázka adekvátnosti kvality veřejných služeb, které jsou za vybrané daně poskytovány (včetně samotné kvality podmínek podnikání), tj. otázka efektivnosti veřejných výdajů, resp. rozsahu přerozdělování považovaného za žádoucí v dané společnosti.

Tabulka 8: Platba daní

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
počet procedur	14	15,0	21	27,1	5	SE
časová náročnost	930	93,7	260	42,6	56	ES
daňová zátěž	40,1	37,2	48,6	60,1	38,7	LV

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Podmínky **zahraničního obchodu** v ČR (24. místo) jsou příznivější v případě vývozu, kde je hůře hodnocena pouze časová náročnost, zatímco počet dokumentů a podpisů patří k nejnižším i v širším mezinárodním srovnání. Administrativní náročnost dovozu je mírně větší. Nejhorší je opět časová náročnost následovaná počtem dokumentů a podpisů. Do značné míry jsou podmínky zahraničního obchodu ovlivněny harmonizací s právem ES. Rozdíly oproti ostatním členským zemím jsou proto způsobeny spíše mimoprávními skutečnostmi, zejména kvalitou a rychlostí státní správy a dostupností asistenčních služeb.

Tabulka 9: Podmínky obchodu

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
počet dokumentů - vývoz	5	4,8	6	18,7	3	DK
počet podpisů	3	7,5	4	15,9	1	DE, SE
počet dnů	20	25,5	15	16,2	5	DK
počet dokumentů - dovoz	8	21,4	7	20,3	3	DK, FI, SE
počet podpisů	4	13,6	5	15,9	1	DE, DK, FI, NL, SE
počet dnů	22	22,7	17	15,6	5	DK

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Podmínky **vytížitelnosti smluv** v ČR (21. místo) patří k příznivěji hodnoceným ukazatelům. Nejlepší je situace v nákladech vymáhání dluhu, poměrně nízký je i počet souvisejících procedur, horší je časová náročnost. Alternativu pomalého a mnohdy i méně kvalitního soudního projednávání představuje stále častěji rozhodčí řízení před nezávislým rozhodcem nebo rozhodčím soudem. Dříve velmi problematický výkon pravomocného rozhodnutí se výrazně

zlepšil zavedením nové zákonné úpravy, která umožnila činnost soukromých soudních exekutorů motivovaných k co nejvyšší návratnosti dlužné částky pro věřitele.

Tabulka 10: Vytížitelnost smluv

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
počet procedur	21	18,4	22	23,5	14	GR, UK
počet dnů	290	31,8	338	32,0	48	NL
náklady	9,1	11,6	11,8	21,5	5,3	DK

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Podmínky **ukončení podnikání** v ČR (121. místo) jsou v souhrnu nejhorší ze všech sledovaných ukazatelů. Konkursní řízení je poměrně nákladné, vykazuje velmi nízkou míru návratnosti a především je neúměrně dlouhé. Související právní úprava je komplikovaná a prochází častými změnami. Pomalá práce soudů v kombinaci s obstrukcemi účastníků vedou ke značným průtahům a tím ke znehodnocení vymáhaných zdrojů. Za příznivou charakteristiku je možno považovat to, že reformní úsilí směřuje ke komplexní rekodifikaci úpadkového práva s důrazem na posílení úlohy věřitelů, umožňuje urychlení konkursního řízení stanovením závazných lhůt pro jednotlivé úkony a zavádí alternativy k řešení úpadku prostřednictvím konkursu s cílem zachování životaschopného podniku.

Tabulka 11: Ukončení podnikání

	CZ	perc.	EU-22	perc.	Nejlepší výsledek v EU	
počet let	9,2	97,9	2,1	25,6	0,4	IE
náklady	14	46,1	11	32,2	1	NL
míra návratnosti	17,9	65,7	61,2	18,5	89,1	FI

Poznámky: Údaje pro EU-22 jsou nevážené průměry. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí (z celkového souboru 152) dosahuje lepšího výsledku.

Pramen: Vlastní propočty z údajů World Bank (2005).

Nejhorší výsledky vykazuje ČR v podmínkách ukončení podnikání (především jeho časové náročnosti a s tím úzce související také nízké míry návratnosti), v podmínkách udělování povolení (především v počtu procedur a navazující časové náročnosti), v oblasti zahájení podnikání (ve většině ukazatelů) a platby daní (v případě časové náročnosti). Tyto nepříznivé charakteristiky ovlivňují zejména vznik podnikatelských aktivit a na druhé straně uvolnění stávajících zdrojů pro nové a tedy efektivnější využití, efektivnost daňového výběru (a tím i výši daňových výnosů) a dodatečné náklady z důvodu prodlev povolovacích řízení, resp. snahy urychlit je nelegálními praktikami. Na úrovni dílčích složek ukazatelů podmínek podnikání je za nepříznivou považována rovněž úroveň informační otevřenosti v rámci ochrany investorů, časová náročnost registrace vlastnictví a náklady přijímání pracovníků. Tyto charakteristiky se projevují ve větší možnosti zneužití svěřených prostředků pro osobní prospěch, zpomalení převodu vlastnictví a tím zvyšování transakčních nákladů pro zúčastněné subjekty a nižší míře zaměstnanosti (zejména nízkopříjmových a problémových skupin pracovníků).

Naopak relativně nejpříznivější je pozice ČR v podmínkách získávání úvěru, zabezpečení vyvíjitelnosti smluv a velikosti administrativní zátěže zahraničního obchodu (zejména v případě vývozu). Tyto charakteristiky pozitivně ovlivňují dostupnost vnějších finančních zdrojů pro podnikání a riziko jejich splacení

pro věřitele a dále pronikání domácí produkce na zahraniční trhy a rozvoj zahraniční konkurence domácích výrobců.

Z hledisku typu podmínek podnikání je v ČR nejhůře hodnocena ve většině případů zejména časová náročnost stanovených regulačních procedur (spíše než nákladová zátěž). Její snížení by tedy přineslo výrazné zlepšení celkové úrovně regulace a společně s poklesem počtu procedur by rovněž oslabilo motivace a příležitosti korupčního jednání, s jehož vysokou úrovní se Česká republika dlouhodobě potýká.²

3. Reformní výzvy v oblasti podmínek podnikání

K úsilí o zlepšení podmínek podnikání se přihlásila česká vláda v Národním Lisabonském programu pro období 2005-2008. Výraznější pozornost je však této oblasti věnována až v poslední době, nepochybně i díky jejímu začlenění do dlouhodobé strategie hospodářského růstu vypracované Jahnovým týmem. Výsledky reformního úsilí však zatím zůstávají omezené, resp. nezahrnují širší a hlubší změny systémového charakteru, což je obecně dlouhodobá charakteristika české hospodářské politiky. Namísto zásadnějších zlepšení kvality regulace podnikání mediální prostor zaujímají spíše diskuse o poklesu daní, jejichž zatížení přitom v České republice patří k nejnižším v rámci EU (naopak nadprůměrně vysoké odvody na sociální zabezpečení, které výrazně prodražují pracovní sílu, zůstávají zatím beze změny).

Čeští podnikatelé v průzkumech (např. Hospodářské komory ČR nebo sdružení Střední podnikatelský stav) nejhůře hodnotí nekvalitní výkon státní moci, v první řadě výkonné a soudní, a jeho následný dopad na podnikatelské prostředí. Výkon státní správy, zejména v oblasti správy daní, ale i v oblastech správního dozoru a rozhodování, je trvalým terčem kritiky. Druhou trvalou stížností je obtížná vymahatelnost oprávněných nároků podnikatelů právní cestou, daná především pomalostí soudů. Jak v případech úřadů, tak i soudů trápí podnikatele obtížná předvídatelnost výsledných rozhodnutí a jejich rozdílnost i mezi jednotlivými kraji ČR. Zejména malí a střední podnikatelé si připadají politickou reprezentací i státní správou opomíjeni a tím fakticky diskriminováni ve srovnání s velkými investory a zaměstnavateli. Výraznější zlepšení českého podnikatelského prostředí tedy vyžaduje především účinné reformy státní správy a soudnictví.

Na druhé straně podnikatelé o poznání lépe než v 90. letech hodnotí dostupnost úvěrů a informací nutných pro podnikání, práci státních (EGAP, CzechTrade, CzechInvest) i nestátních (profesní komory, svazy) organizací poskytujících asistenční služby. Pozitivně je hodnocena snaha exekutivy o větší využití informačních a komunikačních technologií v kontaktech se státní a veřejnou správou, stejně jako zahájená standardizace běžných úředních postupů (formuláře, pevné lhůty atd.).

Do obsahu i formálně právní kvality zákonů regulujících podnikání v ČR se stále ještě negativně promítá transformace od totalitního státu dirigisticky řídicího ekonomiku k moderní liberální demokracii regulující tržní hospodářství. Velké právní kodexy (občanský zákoník, zákoník práce, trestní zákon) zatím prošly desítkami

novel, nikoli však zásadní modernizační rekonstrukcí. Judikatura a interpretační praxe nejsou ještě v řadě případů ustáleny. Tzv. legislativní smršť, nutná na přelomu století k harmonizaci domácího právního řádu s právem ES, reformní procesy nesporně urychlila, přinejmenším dočasně však snížila přehlednost a stabilitu právního prostředí. Některá podnikateli kritizovaná ustanovení zákonů (daňových, pracovně právních atd.) jsou navíc přirozeným důsledkem rozložení politických sil v zemi a tedy skutečnosti, že od roku 1998 v České republice vládne levý střed. Levicová vláda na jedné straně daleko lépe spolupracuje s odbory než s podnikatelskými svazy. Na straně druhé však musí odpovídajícím způsobem reagovat na vlivy zapojení ekonomiky ČR do jednotného trhu EU a šířeji do procesů globalizace, v jejichž důsledku se zvyšuje konkurenční tlak na podnikatelské subjekty na domácím i zahraničním trhu.

Jako výchozí krok při zlepšování podmínek podnikání lze ocenit úsilí vlády o zavedení systémového hodnocení dopadu regulace v České republice, které zahrnuje soustavu metod směřujících k systematickému hodnocení negativních a pozitivních dopadů navrhované či existující regulace. Metoda pro hodnocení dopadu regulace na podnikatelské prostředí byla v ČR schválena v dubnu 2005. Pilotní fáze zavádění hodnocení dopadu do procesu přípravy regulace probíhá v letech 2005–2006. Od roku 2007 bude zavedena povinnost provádět hodnocení dopadu u všech návrhů zákonů připravovaných ministerstvy a ostatními orgány ústřední státní správy. V budoucnu bude tato povinnost rozšířena i na podzákoné normy a materiály nelegislativní povahy.

V průběhu roku 2006 bude předložena vládě analýza administrativní zátěže podnikatelů podle metodiky založené na nizozemském standardním nákladovém modelu (*standard cost model*). Na základě této analýzy bude zpracován návrh na změny příslušných právních předpisů, které povedou ke snížení administrativní zátěže. Následně, do konce roku 2006, bude předložen návrh legislativních změn vedoucích v důsledku ke snížení administrativní zátěže minimálně o 20 %.

4. Závěr

Zlepšení kvality podmínek podnikání je nezbytnou systémovou podmínkou poklesu korupčnosti prostředí i rozsahu šedé ekonomiky (a tím i zvýšení daňových výnosů). Umožňuje také efektivnější využití dostupných soukromých i veřejných zdrojů, výrazně usnadňuje rozvoj podnikatelských a inovačních aktivit, zejména v případě malých a středních firem a zvyšuje zaměstnanost. Všechny uvedené oblasti jsou v České republice podporovány řadou specifických programů s nemalými finančními zdroji. Jejich účinnost by však nepochybně byla výrazně zvýšena v první řadě zlepšením samotné kvality podmínek podnikání. Příklad pobaltských zemí ukazuje, že i ekonomicky méně rozvinuté a dědictvím socialistické minulosti zatížené nové členské země EU jsou schopny v relativně krátkém období dosáhnout v této oblasti výrazných úspěchů.

Žádoucí je zaměřit se nejprve na oblasti, kde lze potřebné změny provést relativně rychle a s nižšími náklady, souběžně přitom připravit hlubší a časově náročnější systémové změny zahrnující komplexní právní úpravy. Nejúčinnější cestou ke snížení časové náročnosti a (nepřímých) nákladů v procedurách souvisejících s podnikáním je minimalizace účasti soudů, a to na případy sporů neřešitelných soukromými ujednáními.

² Při hodnocení náročnosti podmínek podnikání v širším mezinárodním srovnání je v ČR více než dvakrát horší časová zátěž vyjádřená průměrným pořadím (48,3) oproti zátěži počtu procedur (20,2).